

FÜTÜVVETNAME-İ CA'FER SÂDIK

Prof. Dr. Mehmet Saffet SARIKAYA

Eser ve Müellifi Hakkında

Eser, 18.7x12.2 cm ebadında olup rik'a olarak parşömen kâğıda yazılmıştır. Kâğıdın inceliğinden dolayı 7a-b ve 16a sayfaları mürekkebin arka sayfaya geçmesinden dolayı boş bırakılmak zorunda kalmıştır. Ayetler, hadisler ve bazı dualar kırmızı mürekkep ile yazılırken, bilhassa “üstün” ve “esre”yi gösteren hareketler rast gele yazılmıştır. Hacı Bektaş İlçe Halk Kütüphanesi 101 numarada kayıtlı eser bilinen tek nüshadır. Eser muhtemelen önceki yıllarda Ankara'ya getirilerek Maarif Kütüphanesi 627'ye kaydedilmiştir. Eserin mikrofilm nüshası da bu sırada alınarak Milli Kütüphane MFA A-4714 numarada arşivlenmiştir. Biz bu mikrofilm nüshasının kopyasını alarak üzerinde çalışmakla birlikte boş sayfaların durumunu ve eseri görebilmek için Hacı Bektaş İlçe Halk Kütüphanesindeki nüshayı da yerinde inceledik.

Bu eser, Fütüvvetname niteliğindeki eserler arasında Ca'fer-i Sâdik (148/765)'a nispetle adlandırılan şimdilik bilinen tek örnektir. Diğer eserlerde “*İmam Ca'fer şöyle buyurur*”, “*Ca'fer-i Sâdik (as) buyurur ki...*” vb. cümle başları bulunmasına rağmen eserin adı Ca'fer-i Sâdik'a nispet edilmemiştir. Kendisine nispet edilen pek çok örnekte gördüğümüz gibi¹, muhtevasını dikkate aldığımızda eserin Ca'fer-i Sâdik'a aidiyeti mümkün görünmemektedir. Bu adlandırma biçimiyle eser, Alevî kültüründe sıklıkla gördüğümüz *Ca'fer-i Sâdik Buyruklarını* da çağrıştırmaktadır. Nitekim ileride gösterileceği gibi, eser yer yer *Buyruklarla* örtüşen bir içeriğe sahiptir.

Eserin müellifi ve müstensihi hakkında bir bilgi yoktur. Hz. Adem(as)'den itibaren sayılan fütüvvet ve nakîblik silsilelerinde son ad olarak verilen dâî ile'l-hak Seyyid Muhammed'in eseri yazan kimse mi olduğu yoksa eseri yazan kişinin bağlı bulunduğu silsile mi olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Çünkü birinci silsilenin sonunda;

...Seyyid Ebu'l-Hasan'dan dâî ile'l-hak Seyyid Muhammed'e değdi. İş bu mucibce iş bu duacıdan nakl olunur.²

Denilirken; ikinci silsilenin sonunda;

¹ Bkz., M. Öz, “Ca'fer es-Sâdik”, *DİA*, VII, 3; F. Toufic, “Ca'fer as-Sâdık et la Tradition Scientifique Arabe”, *Le Shî'isme İmamite*, Paris (1970), 131-143; M. Atalan, “Ca'fer es-Sâdik'in Eserleri”, *Dinî Araştırmalar*, XI, (2001) 113-132;

² Bk. Metin v. 29a.

Seyyid Ebu'l-Hasan'a, andan işbu dâî ile'l-hak Seyyid Muhammed'e değdi.³ Denilir. Bu ifadelerin ilkinde, Seyyid Muhammed'den başka bir kişinin varlığı söz konusu iken; ikinci de, sadece silsile verilerek söz tamamlanır. Bunun dışında eserde yazanla ilgili bir ifade yer almaz.

Eserin içeriğinden XVI. yy'dan sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Hz. Ali'nin belinin bağlanması, Gadîr-i Hum adı zikredilmeksizin, hemen tamamen ve kısmen özetlenerek Seyyid Hüseyin'in *Fütüvvetnamesine* uygun olarak anlatılır. Seyyid Hüseyin'in eserinin XV. yy'ın ikinci yarısında kaleme alındığını bilinmektedir.⁴ Yine *Fakrnâme-i Ca'fer Sadık* ve sonrasında gelen diğer risâlelerin içeriği Bisatî'nin, *Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr*'ı ile önemli ölçüde örtüşmektedir. Bu eserin de, XVI. yy'da yazıldığı bilinmektedir.⁵ Dolayısıyla elimizdeki eserin en azından XVI. yy'ın sonlarında veya daha sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Yine eserde tac, hırka, seccade gibi tarikat unsurlarının zikredilmesi, onun muahhar bir *Fütüvvetname* olduğunu göstermektedir. Eserin dil özellikleri, bu tarihi daha yakın bir döneme (XVIII-XIX. yy) getirmemize imkân verir. Ancak bu özelliklerin eserin aslından mı yoksa müstensihin mi tasarrufu olduğu tam olarak belli değildir.

Eserin müstensih nüshası olduğu; müstensihin çok da bilgili bir kişi olmadığı, hemen her *Fütüvvetname*'de yer alan bazı bilgilerin atlanmasından anlaşılmaktadır. Biz tespit edebildiğimiz atlamaları metin üzerinde gösterdik.

Mecmu'a niteliğindeki eser "*Fütüvvetname-i İmam Ca'fer-i Sadık*" risâlesiyle başlar ve Bektaşilikteki âdab ve erkânı esas alan risâlelerle devam eder. Eserin tamamı aynı kalemle, aynı yazı çeşidiyle ve aynı kişi tarafından kopya edilmiştir. Öyle ki risâleler arasındaki geçişte bazı yerlerde (örn.32b) satır başı bile yapılmadan metin devam ediyormuş gibi satır arasında risâlenin adı verilmiştir. Mecmuanın kimi yerlerinde yapılan açıklamalardan, bu risâlelerin bir bütün olarak algılandığı, mecmuanın tarikat için bir el kitabı, bir erkânname gibi görüldüğü anlaşılmaktadır. Aşağıdaki ifadeler sanıyorum buna işaret eder:

Her aşık ki bu Hanedan-ı Rasul'e iradet getüre ve bu kitabın şartın yerine getüre bey'atin şera'itin yerine getüre. Ol kişi bizim halifemizdir Anın kavli bizim kavlimizdir, şöyle bileler ve elini elimiz bileler. Ve iş bu kitab her kimde buluna ol bizim halifemizdir, hiç anı inkar itmeyeler. Ve her kim ki ana inkar ide şöyledir ki hanedanı inkar itmiş olur ve her kim hanedanı inkar ide Rasul'ü inkar ider, Rasul'ü inkar itmiş olur. Her kim ki Rasul'ü inkar

³ Bk. Metin v. 31a.

⁴ Gölpınarlı, "Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi", *İÜİFM*, c.XVII, Nu:1-4, 1955-1956, 30-32.

⁵ Eser hakkında bk., A. Taşgın, Bisatî, *Şeyh Sâfi Buyruğu*'na hazırladığı Giriş; Metin, 24-25.

iderse Allah Te'âlâ'yı inkar itmiş olur ve her kim ki Allah Te'âlâ'yı inkar iderse kafir olur. Hak Te'âlâ bizi ve sizi cümlemizi kelime-i küfürden ve inkardan saklaya. Âmin.⁶

Mecmuanın sonunda yer alan dua, gülbenk ve tercümanlar da muhtemelen bu zihniyetin sonucudur.

Eserde sırasıyla şu risâleler bulunur:

Hâza Risâle-i Fütüvvetname-i İmam Ca'fer-i Sâdık 'Aleyhi'r-Rahmeti ve'r-Rıdvan (1b-32b)

Hâza Fakrname-i Ca'fer-i Sâdık 'Aleyhi's-selâm (32b-47a)

Tarikatın On iki Erkanı (47a-48a)

Üç Sünnet Yedi Farz⁷ (48a-50b)

Der beyan-ı Hâssa-i Nâd-ı 'Ali (50b-56a)

Risâle-i -Reşâd Sual-Cevab (56a-57b)

Dualar, Tercümanlar ve Gülbenkler (58a-64b)⁸

Hacimleri itibarıyla diğerlerinden daha büyük olan *Fütüvvetname-i İmam Ca'fer-i Sâdık*'da beş *Fakrname-i Ca'fer-i Sâdık*'da bir "bâb" başlığı yer almıştır.

Eserde bel bağlamanın senedi ve silsilesiyle nakipliğin silsilesi verilirken büyük ölçüde tıraş erkânından bahsedilmesi ve bu bağlamda Fetih/27. ayetin tamamen veya kısmen sık sık tekrar edilmesi eserin sanki berberlere ait bir *Fütüvvetname* gibi göstermektedir. Bir yerde tıraş erkân ve adâbı ile ilgili malûmatın Selmânîler tarafından da bilinmesi gerektiğini belirtmesi bu ihtimali güçlendirir. Zira biz Selmân-ı Fârisî'nin berberlerin pîri olarak kabul edildiğini biliyoruz.⁹ Ancak eserde Selman ilgili anlatıların geçtiği yerlerde ve on yedi kemer-beste sıralanırken onların mesleklerinden bahsedilmeyişi bu ihtimali zayıflatmaktadır. Yine, *Fakrname-i Ca'fer-i Sâdık* risâlesinde tıraş etmek, tac ve hırka giymenin adâbı anlatılırken saç, sakal, bıyık ve kaşların nasıl tıraş edileceği ve bu esnada okunacak duaların nakledilmesi (44a-45a) çihâr darb (dört tıraş)¹⁰ esasına bağlı olan Kalenderîleri hatırlatmaktadır. Üç sünnet ve yedi farzın sıralandığı risâlede ise farzların ifâ edilmemesinden doğan cezalar arasında Hacı Bektaş dergahı adına kesilen cezalara yer verilmesi eserin Bektaşilikle doğrudan ilişkisini göstermektedir.

⁶ Metin 29a-b.

⁷ Bu iki risâledeher hangi bir başlık yoktur. Muhtevaya uygun olarak bu başlıklar tarafımızdan verilmiştir.

⁸ Burada her hangi bir başlık yoktur. Muhtevaya uygun olarak bu başlık tarafımızdan verilmiştir.

⁹ Neşet Çağatay, "Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşe'i Meselesi", *AÜİFD*, 82.

¹⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz., A.Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfîlik: Kalenderîler*, Ankara (1992), 164-167.

Dahası *Fütüvvetname* edebiyatı Anadolu'da birincil derecede Ahiliği hatırlatmasına rağmen, bu eser aşağıdaki özetinde de görüleceği gibi esnaf ve sanatkârlığı ilgilendiren hiçbir bâba sahip değildir. Bununla birlikte farzların ifâ edilmemesinden doğan cezalar arasında gaziler için de pay alınması Ahilikle ilişkisinin tamamen kopmadığını göstermektedir. Başka bir deyişle bu eser, birincil derecede Bektaşilikle ilgili olmasına rağmen Bektaşilik-Ahilik ilişkisi hakkında açık ip uçları taşımakta; Ahi teşkilatının lonca ve gediklere dönüştüğü dönemlerde bile iki zümre arasındaki ilişkilerin devamlılığını göstermektedir.

Eserde yer alan silsilelerin dışında Hz. Adem Hz. Nuh Hz. Muhammed (as)'dan çeşitli vesilelerle bahsedilir. Yine Hz. Muhammed'in belinin bağlanması esnasında Hz. Ali (kv), Abdullah b. Mes'ûd (ra) ve Selman-ı Fârisî(ra)'nin buldukları zikredilir. Hz. Ali'nin Selman-ı Fârisî, Kanber, ve Süheyl'in* belini bağladığı; Selman'ın da on dört kişinin belini bağladığı ifade edilerek bunlar sayılır hepsinin on yedi kemer-beste oldukları belirtilir. Selman'ın yapılan helvadan paylarını vermek üzere Fatıma, Hasan ve Hüseyin'e gönderildiği; yine fütüvveti haber vermek üzere Selman'ın Medine'ye, Süheyl'in Rûm'a, Seyf'in Yemen'e ve Zü'n-nûn'un Mısır'a gönderildiği açıklanır. Silsilelerin senedi açıklanırken "*Ka'bu'l Ahbardan rivayet olunur ki*" diyerek Ka'b'ın adı anılır. Eserde bunların dışında özel adlara rastlanmaz. Rasulüllah'ın diğer ashabı genel olarak zikredilir.

Eserin Özeti

Fütüvvetname, ehl-i tıraş'ın tıraşın erkân ve adabına dair bilmesi gereken şeylerin açıklamasıyla başlar. Sonra tıraşın Adem, Nuh ve Muhammed (as)'dan kaldığı ifade edilerek Fetih /8-9, Nuh/26, Fetih/27. ayetlere işaret edilir. Cebrail tarafından tıraş edilen ve şed bağlanan peygamberlerden Adem (as)'ın cennetten çıkarılıp yeryüzünde tevbe ettikten sonra; Nuh (as)'ın Tufandan sonra; Hz. Muhammed (sav) ise Uhud savaşı dönüşü amcası Hamza'yı kaybetmenin hüznü içindeyken tıraş olup şed bağlamışlardır. Eserde Hz. Muhammed'in tıraş olması ve şed kuşanması oldukça uzun yer almıştır (3b-9b). Burada olay ilgili merasimin detaylarıyla birlikte verilmiş; sadece tıraş ve şed kuşanma değil diğer peygamberlerden kalan nurdan tac, hırka, tığ, alem gibi emanetlerde merasimin diğer unsurları olarak Cebrail tarafından melekler eşliğinde Hz. Muhammed'e verilmiş ve ondan da Hz. Ali'yi tıraş etmesi ve şedd kuşatması istenmiştir. Hz. Ali de on yedi kemer-besteden üç kişiyi Selman-ı Farisi, Kanber, Süheyl-i Rumi'yi tıraş eyleyip onlara şedd kuşatmıştır. Durumdan haberdar olan

* Doğrusu Süheyb-i Rûmî olacak. Gerek bu eserde gerekse diğer bazı *Fütüvvetnamelerde* "Süheyb" "Süheyl" olarak da yazılır.

ashab-ı kiram Rasulü Allah'ın icazetiyle birbirlerinin başlarını tıraş edip aralarındaki dostluğu pekiştirmişlerdir.

Eserde daha sonra “bâb” başlığıyla (11b), tıraşın mü'minler, Selmaniler ve şeyhler için sünnet olduğu; tac ve hırka giymek ve ihram giymenin erkanını bilmeleri gerektiği ve ya Al-i Rasulden veya bir tarikat pirinden tevbe alıp tac ve hırka giymeleri gerektiği vurgulanır.

Tarikat seccadesini isteyenin erkanı, şartları ve daha fazlasını bilmesi gerektiği ifade edilerek şeddin mana ve mahiyeti açıklanır. Şedde ne denildiği; şeddin yedi açması ve yedi bağlaması sıralanır. Ve kişinin bu yedi bağlamayla nefsi emaresinin yedi kötü huyunu bağlaması gerektiği ve yedi açmasıyla iyi huyları nefesine kazandırması gerektiği; böylece ancak miyan-bestelik hakkı elde edebileceği anlatılır. Şayet talip bunu yapmazsa yalancı ve taklitçi konumuna düşer ki bu takdirde şedd ona helal olmaz.

Aynı bâbda Hz. Peygamber'in vasiyeti denilerek Gadîr-i Hum vak'ası fütüvvet geleneğine uygun olarak yine uzunca anlatılır (13b-17a). Ancak burada olay yeri ve zamanı zikredilmez. Hz. Ali'ye şedd kuşatıldıktan sonra Peygamberin icazetiyle ashabın da birbirlerini kardeş edindiği; daha sonra Hz. Ali'nin üç kişinin belini bağladığı; Selman'ın da on dört kişinin belini bağladığı belirtilerek bunlar sıralanır. Daha sonra Rasulü Allah'ın peksimet, hurma ve yağ ile bir helva yapıp ashaba paylaştırdığı; bir payın da Ehl-i Beyt için, Selman vasıtasıyla Medine'ye gönderildiği anlatılır.

Tarikatta şeyhin Muhammed Mustafa, nakîbin Emiru'l-mü'minîn Ali olduğu; Cebrail'in Hz. Adem, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed'e belini bağladığı; Hz. Ali'nin üç kişinin belini bağladığı, Selman'ın on dört kişinin belini bağladığı tekrar edilerek, Selman'ın Medine'ye, Süheyl'in Rûm'a, Zü'n-nûn'un Mısır'a, Seyf'in Yemen'e gönderildiği belirtilir. Bu dört grubun şedd bağlama şekillerinden ve şeddin nasıl bağlanacağından bahisle bu bâb bitirilir.

Eserde bundan sonra yer alan üç kısa bâbta, sırasıyla taş mı en evveldir tığ mı sorusunun cevabı (19b-20a); tıraşın mahiyeti hakkında açıklama (20a-b); yüz yirmi dört bin peygamberin sayısının ne'liği ve sahib-i tarikat ve sahib-i ahd'in kimler olduğu hakkındaki soruların cevabı (20b-21b) ve helvay-ı cefne hakkında bilgi (21b-22b) verilir.

Daha sonra makas, şedd-i fütüvvet, hırka, mendil ve önlüğün açıklandığı yeni bir bölüm yer alır. (22b-32b) Ka'bu'l-Ahbâr'ın naklettiğine göre Adem(as) cennete yasağa uymayıp çıplak kaldığında incir ağacının yaprağıyla ayıp yerlerini örtmüştü; üzüm çubuğuyla da belini bağlamıştı. Şît(as) yetiştirdiği iki koyununun yünü Cebrail'in cennetten getirdiği bir makasla

kırparak eğirir ve bir göğüs örtüsü, bir fütüvvet, bir mendil ve önlük dokur. Adem(as)'ı konuk eder ve mendili önüne koyup yemek çıkarır. Sonra Adem(as) sîne-pûşu, şeddi ve fütüvveti dualar okuyarak giyindir, kuşanır. Sonra bu emanetler vasiyetle silsile halinde İdris'e ulaşır. İdris(as) sîne-pûşa iki yen dikerek onu hırkaya çevirir. Sonra yine silsileyle İbrahim'e ulaşır. İbrahim(as)'dan sonra hırka ve şedd İshak(as)'a; makas, fütüvvet mendil ve önlük İsmail'e kalır. İshak(as)'daki emanetler İsa(as) ulaşır ve o, göğe çekilince cennete konulur. İsmail (as)'daki emanetler ise Ebû Tâlib'e ulaşır. Eserdeki silsile şöyledir;

Âdem (as)
Şit'e
Anuş'a
Kaynan'a ve
Mehlail'e
Berde'e
Ahnun'a
İdris'e
Müteveşliha,
Kemk'e
Nuh'a
Sam'a
Erfehaş'a
Salih'e
Âbid'e
Faliğ'e
Erğuya
Tarih'e
Âzer'e
İbrahim Halilullah' a
İshak'a İsmail'e
Ya'kub'a Kaydad'a
Yusuf'a Hamel'e
İbrahim'e Bint'e
Ma'cel'e Süleyman'a
Musa'ya Hemise'a
Düban'e Yese'a
Hanuta'ya Adder'e
Metaba'ya Adnan'a
Yunus'a Ma'd'a
Süleyman'a Nezzare
İsabe'ye Madarra
Gafir'e İlyas'a
Âmir'e Müdrike'ye

Salih'e
İsa (as)'a.
Huzeyme'ye
Kenan'a
Nazzara
Malik'e
Fehr'e
Galib'e
Lübe'ye
Ka'b'a
Mürre'ye
Kilâb'a
Kussa'ya
Abdulmenaf'a
Haşim'e
Abdulmuttalib'e
Ebû Tâlib'e

Sonra emanetler birleştirilerek Cebrail (as) tarafından Hz. Muhammed'e ulaştırıldı. O da dua ile bunları giyinip kuşandı ve Hz. Ali'ye vasiyet eyledi. Hz. Aliden sırasıyla;

İmam Hasan'a
İmam Huseyn'e
İmam Zeyne'l-Âbidin'e
İmam Muhammed Bakır'a,
İmam Ca'fer-i Sadık'a
İmam Musa Kazım'a
Ali Musa-i Rıda'ya
Seyyid Ebu'l-Hasan'a
Seyyid 'Aliyü'l-Cazibe'ye
Ebu'l-Fadl'a
Seyyid 'Aliyü'l-Medeni'ye
Seyyid Muhammedü'l-Hemedani'ye
Seyyid Huseynü'l-Meşhedî'ye
Seyyid Celaleddin'e
Seyyid Muhammedü'l-Basri'ye
Seyyid Ebu'l-Huseynü'l-Meşhedî'ye
Seyyid Ahmed'e
Seyyid Ebu'l-Hasan'a
Dai ile'l-hak Seyyid Muhammed'e degdi. Bu silsile bir temenni ve dua biter.
Daha sonra nakîblik silsilesi verilir;
Âdem önünde Şit (as) kendü nakîb oldu hizmete durdu.
İdris önünde Ma'cel nakîb oldu.
Nuh peygamber önünde Sam nakîb oldu.
İbrahim peygamber önünde İsmâ'il nakîb oldu.
İshak peygamber önünde Şem'un oldu.
Yusuf peygamber önünde Cermus oldu.

Musa önünde Harun oldu.
Davud peygamber önünde Baluğ oldu.
İsa peygamber önünde Harkis oldu.
Bizim peygamberimiz zamanında ashab önünde peygamberimiz kendi nakîb oldu.

Sonra nakîb Emiri'l-mü'minin Ali oldu. Ândan sonra nakîblik ikiye bölündü.

Hz. Ali önünde nakîb Selman-ı Farisi oldu.
İmam Hasan'a degdi.
İmam Huseyn'e
İmam Zeyne'l-Âbidin'e
İmam Muhammed Bakır'a,
İmam Ca'fer-i Sadık'a
İmam Musa Kazım'a
Ali Musa-i Rıda'ya. Ali Musa-i Rıda'dan iki kısım oldu;
bir kısmı; Muhammed Taki'ye
Ali Nakiy'e
Hasanu'l-Askeri'ye
Muhammed Mehdi'ye.
İkinci kısım; Seyyid Ebu'l-Hasan'a
Seyyid 'Aliyü'l-Cazibe
Ebu'l-Fadl'a
Seyyid 'Aliyü'l-Medeni'ye
Seyyid Muhammedü'l-Hemedani'ye
Seyyid Huseynü'l-Meşhedî'ye
Seyyid Ahmed'e
Seyyid Ebu'l-Hasan'a
Dai ile'l-hak Seyyid Muhammed'e degdi.

Fütüvvetname şeddin aslı ve yedi bağlama çeşidinin tavsifiyle sona erer (32a-b).

Hâza Fakrname-i Ca'fer-i Sâdık 'Aleyhi's-selâm (32b- 47a) başlığına sahip ikinci risâlede erkân-ı tarikat, ahkâm-ı tarikat, beyân-ı tarikat, icabet-i tarikat, sıralandıktan sonra pir, yol ve şedd ile ilgili سوال-cevaplar yer alır. Miyan-bestenin şeddinin on iki bağlama ve on dört açması sıralanır. Ve bütün bunları bilmeyen miyan-beste olamayacağı ifade edilerek tövbe duası ve biat ayeti getirilir. Daha sonra fakr, iman, miyan-bestenin şartları سوال edilerek cevapları verilir.

Sonra dört tekbirin aslı açıklanarak miyan-bestenin bu dört tekbir ve Fetih 27-29. ayetleri okuması, sonra bütün pirlere ve en son kendi pirini anması ve şartlarını yerine getirmesi ifade edilir. İlk miyan-beste'nin Hz. Adem (as) olduğu ifade edilerek daha sonra miyan-beste olan on altı peygamberin adı sıralanır.

Sonra Hz. Adem'in yedi azasının secde ile emr olunmasından bahisle, bel bağlamada yedi faydanın bulunduğu belirtilerek bunlar bağlı-açık şeklinde sıralanır; bel bağlamanın tasavvufi yorumu yapılır.

Daha sonra tarikatın kilidi, kelimesi, şartları, abdesti, hutbesi, yolu, pîri; fakrın pişvâsı, ahkamı; makam, hırkanın aslı, piri, imanı, islâmı, gasli gibi hususlar سوال-cevap şeklinde açıklanır.

Daha sonra açılan "bâb"da tıraş etmenin, tac ve hırka giydirmenin usulü her bir eylemde okunacak dualarla birlikte açıklanır. Buradaki anlatım bir intisap törenini andırmaktadır. Bâb uzun bir dua ile bitirilir.

Takip eden risâle *Der Beyân-ı Cafer-i Sâdık (ra)*, diye başlar ve tarikatın on iki erkanını açıklar (47a -48a).

Besmele ile başlayan diğer risâlede ise yine "İmam Cafer-i Sadık mezhebi pak hazretleri buyurur ki..." denilerek üç sünnet yedi farz (48a-50b) ve bunların ihmalinden doğan cezalar açıklanır.

Der beyan-ı Hâssa-i Nâd-ı Ali (50b-56a) risâlesinde ise adından da anlaşılacağı gibi Nâd-ı Ali duasının faydaları açıklanır ve üç farklı okunma biçimi nakledilir.

Risâle-i -Reşâd Sual-Cevab (56a-57b) risâlesinde tarikatla ilgili çeşitli سوال ve cevapları yer alır.

Eser 58a-64b arasında yer alan çeşitli dualar, tercümanlar ve gülbenklerle tamamlanır.

Eserde Geçen Ayetler

Eserde bazıları birkaç defa olmak üzere çeşitli vesilelerle çok miktarda ayet kullanılmıştır. Ayetler merasimlerin uygulanışı, dua cümlesi olarak veya سوال-cevap fasıllarında konuyla ilgili delil olarak getirilmiştir. Dua cümlesi olarak kullanılan bazı ayetlere, başka dua cümleleri de ilave edilmiştir. Özellikle Fetih suresinin bazı ayetleri tıraş, tarikata giriş vb. sebeplerle sık sık kullanılmıştır. Kimi zaman ayetlerin anlamı açıklanmakla birlikte çoğu kere sadece ayet metni verilmiştir. Biz burada ayetlerin metin ve anlamlarını birlikte vereceğiz. Eserde yer alan ayetleri ve geçtiği yerleri şöyle sıralayabiliriz:

(38b), Fatıha/1-7

Hamd (övme ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O, rahmândır ve rahîmdir. Ceza gününün mâlikidir. (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet

umarız. Bize doğru yolu göster. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğu kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil!

(45a), Bakara/285

Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. «Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır» dediler.

(45b), Al-i İmran/18-19

Allah, adaleti ayakta tutarak (delilleriyle) şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (bunu ikrar etmişlerdir. Evet) mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah nezdinde hak din İslâm'dır.

(37b), Al-i İmran/159

Şüphesiz ki Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.

(38a), Al-i İmran/200

Ey iman edenler! Sabredin; (düşman karşısında) sebat gösterin; (cihad için) hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya erişebilesiniz.

(11a, 20a), En'am/1

Hamd, gökleri ve yeri yaratan Allah'a mahsustur.

(35a,43b), Araf/22

Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar.

(13a), Enfal/58

Şüphesiz ki Allah, hainleri sevmez.

(36b), Kehf/66

Musa ona: Sana öğretilenden, bana, doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tâbi olayım mı? dedi.

(3b), Hacc/63

Görmedin mi, Allah, gökten yağmur indirdi de bu sayede yeryüzü yeşeriyor. Gerçekten Allah çok lütufkârdır, (her şeyden) haberdardır.

(5a, 58b), Nur/35

Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.

(2a-b), Fetih/8-9

Şüphesiz biz seni, şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Ta ki (ey müminler!) Allah'a ve Resûlüne iman edesiniz, Resûlüne yardım edesiniz, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz.

(14a-35a,46a), Fetih/10

Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahbine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.

(2b, 3b, 6b, 36a, 44a), Fetih/27

And olsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi.

(36a), Fetih/28-29

Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şahit olarak Allah yeter. Muhammed Allah'ın elçisidir.

(20b, 44b), Rahman/26-27

Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacak.

(37a), Talak/12

Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır.

(34b), Tahrir/8

Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün.

(2b), Nuh/26

Nuh: "Rabbim! dedi, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!"

(58b), İnsan/8-9

Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. «Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.»

(13a), Mürselât/15

O gün (Peygamber'i ve ahireti) yalan sayanların vay haline!

Eserde Geçen Hadisler

Eserde, ayetler kadar olmasa da bazı hadisler yer alır. Özellikle Hz. Ali'nin belinin bağlanmasına dair pasajda Hz. Ali'yi tavsif eden bazı rivayetler vardır. Yine çeşitli soruların cevapları verilirken bazı ahlakî hadisler yer almıştır. Biz burada eserde yer alan hadisleri, tespit edebildiğimiz kaynaklarıyla beraber vererek anlamlarıyla beraber sıralayacağız.

(11a, 28b) Ali'den başka genç Zü'l-fikâr'dan başka kılıç yoktur.¹¹

(11b) Fakirlik benim iftaharımdır. Ben onunla övünürüm.¹²

(13a) Yalancı benim ümmetimden değildir.¹³

(14a) Ey Ali, kanın kanımdır, etin etimdir, cismin cismimdir, ruhun ruhumdur."¹⁴

(14b) Ben kimin mevlası isem bu Ali de onun mevlasıdır."¹⁵

(15a) Ta'zim Allah içindir, şefkat mahlukat içindir, dünyada müsamaha ile ol, ahirette şefaath ile ol.¹⁶

(15a) Allahım, ona dost olana dost ol, düşman olana düşman ol.¹⁷

(19b) Hak Te'ala evvel Muhammed'in nûrun yarattı ve bin yıl ona tecelli eyledi sonra şu'a'ından kudretinden Zü'l-fikâr'ı yarattı.¹⁸

(21a) (Ey Muhammed) Eğer sen olmasaydın âlemi yaratmazdım.¹⁹

¹¹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 363. Bu sözün değerlendirmesi için ayrıca bk., M. Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlar Arasındaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Ankara (2002), 94.

¹² Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 87. Hadisin değerlendirmesi için bk. A. Yıldırım, *Tasavvufun Hadislerdeki Dayanakları*, 402.

¹³ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 108, Muvatta'dan naklen "Mü'min yalancı olamaz" şeklinde bir hadis vardır.

¹⁴ Süleyman-ı Belhî, *Yenâbiu'l-Mevedde*, 11, 28, 129-130; A. Gölpınarlı, *Hz. Ali*, 367, 374.

¹⁵ Kuleynî, el-Kafi, I, 289; el-Muzaffer, Şîa İnançları, 74-75. A. Gölpınarlı, *Hz. Ali*, 365-366.

¹⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 11. Rivayetin bir kısmı bulunmaktadır.

¹⁷ Kuleynî, el-Kafi, I, 289; el-Muzaffer, Şîa İnançları, 74-75.

¹⁸ "İlk yaratılan şey benim nurumdur" şeklinde, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, tah. A. M. Ed-Dervîş, Beyrut 1991, IV, 127; Süleyman el-Belhî, *Yenâbiu'l-Mevedde*, İstanbul (1302), 10 geçer. Ayrıca rivayetin değerlendirilmesi için bkz. A. Yıldırım, *Tasavvufun Hadislerdeki Dayanakları*, 125-126.

(34a) Kim bir kavme benzemeye çalışırsa, o, onlardandır.²⁰

(42b) Şeriat sözlerimdir, tarikat fiillerimdir, hakikat halimdir, marifet halimin başıdır.²¹

Eserin Diğer Fütüvvetnamelerle ve Buyruklarla Mukayesesi

Fütüvvetnâme-i Ca'fer-i Sadık, Burgazî, Seyyid Hüseyin, Razavî tarafından Türkçe yazılan diğer *Fütüvvetnamelerle* mukayese edildiğinde çok eksiktir. Müellif muhtemelen, büyük ölçüde bel bağlamaya önem verdiği için bu konuyu Adem'den başlatarak silsileyle Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye; ondan, kendi bağlı bulunduğu dâî ile'l-hak Seyyid Muhammed'e ulaştırmıştır. Yine o nakipliği de benzer bir silsileyle kendi şeyhine ulaştırır. Bunları bilmenin miyanbestelik için şart olduğunu ifade eder.

Oysa diğer Fütüvvetnamelerde fütüvvetin tarifi, kısımları, dereceleri, fütüvvette alınmanın şartları, fütüvvete alınmayanlar, kişiyi fütüvvetten düşüren haller, fütüvvet ehlinin vasıfları, fütüvvet edepi gibi doğrudan erkan ve âdap ile ilgili konular ve tevbe almak, yol atası ve yol kardeşi seçmek, şedd kuşanmak vb. merasimler tafsilatıyla yer alır. Kimilerinde farklı meslek gruplarının merasim şekilleri ve farklılıkları dile getirilir; fütüvvet ve meslekle ilgili materyallerin sembolik yorumları yapılır. Genellikle müellifler, münasip bir yerde, kendilerine ait silsileleri de verirler.²²

Söze Hz. Adem(as) ile ilgili anlatılarla başlayan bazı *Fütüvvetnameler* de Hz. Adem(as) tıraş edilmesini hikaye ederler.²³ Ancak incelediğimiz eserde aynı tıraş geleneği Hz. Nuh(as) ve Hz. Muhammed(as)'e nispetle de anlatılır. Fetih suresinde yer alan ve tıraşa vurgu yapan 26. ayet²⁴ çeşitli vesilelerle dile getirilir. Rasulüllah'ın tıraşında hiçbir kılın yere düşmeden, melekler tarafından teberrüken alınıp korunduğu belirtilir.²⁵ Yine ayrı bir bâbta Hz. Adem'in başından yüz yirmi dört bin kıl indiği bu nedenle onun neslinden yüz yirmi dört bin peygamber geleceğinin kendisine bildirildiği; Hz. Muhammed'in de başından yüz yirmi dört bin kıl indiği,

19 Sûfiler nezdinde hadîs-i kudsî olarak Kabul edilen bu rivayetin kaynakları ve değerlendirmesi için bkz. A. Yıldırım, *Tasavvufun Hadislerdeki Dayanakları*, 121-123.

20 Ebû Dâvud, *Sünen*, Libas; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 50.

21 Rivayetin ilk kısmının benzeri için bkz., Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 4. Bu sözün uydurma olduğu hakkında bkz., A. Gölpinarlı, "Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnâmesi", 67.

22 Söz konusu *Fütüvvetnâmeler* ve içerikleri hakkında bkz., M. S. Sarıkaya, *Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Ankara (2002), 6-12; Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler*, Ankara (1998), 48-59.

23 Gölpinarlı, "Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi", 75;

24 "Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz".

25 Metin, 8a-b.

bunun da onun yüz yirmi dört bin peygamberin hâtemi oluşuna işaret olduğu anlatılır.²⁶ Bütün bunlar eseri berberlere ait bir *Fütüvvetname* gibi gösterse bile; yukarıda ifade ettiğimiz gibi, berberlere ait olduğu bilinen diğer *Fütüvvetnamelerle* mukayese edildiğinde eserin berberlere ait olma ihtimali büyük ölçüde zayıflamaktadır. Örneğin, *Fütüvvetname-i Selmân-ı Pâk* adlı eser²⁷, ‘ustura ve tıraşla ilgili bütün durumlara ait üç bâb, yirmi سوال-cevap ile tertip edilmiştir. Eserde ustura ve senk (taş) hakkındaki rivayetler, Hz. Peygamber’den itibaren berberlerin fütüvvet silsileleri nakledildikten sonra berberlerin şedd kuşanma törenleri anlatılır.²⁸ Bizim incelediğimiz eserde ise tıraşın Adem’den itibaren başladığı kabul edilmekle birlikte verilen silsilenin berberlerin silsilesi olduğuna hiç değinilmez. Nakiplikten bahsedilirken söz konusu edilen miyânbestelikte de konu berberliğe getirilmez. Çeşitli vesilelerle Selmân-ı Fârisî anılmasına rağmen, eserde onun berberlerin pîri olduğuna dair en küçük bir imâ bile yer almaz. Ustura yerine mikras (makas) yer alır ve bir bâbda senk (taş) ve tığ’ın hangisinin daha üstün olduğuna dair rivayetler ve görüşler nakledilir.

Gerek *Fütüvvetname* gerekse diğer risâleleri itibarıyla her hâlükârda Seyyid Hüseyin’in, bu mecmua’nın önemli bir kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Gadîr-i Hum’dan söz edilmese de Hz. Ali’nin belinin bağlanmasıyla ilgili anlatının Rasulüllah’ın vasiyeti olarak ve “*Lahmike lahmî*” sırrına uygun nakledilmesi, daha sonra hurma, yağ ve peksimetle helva pişirilip pay edilmesi ve dört memlekete gönderilmesi, şedd sahibinin açık ve bağlı kapıları hemen aynen Seyyid Hüseyin’in eserinden alınmıştır.²⁹ Ayrıca *Der beyan-ı Hâssa-i Nâd-ı ‘Ali* risalesi de Seyyid Hüseyin’in ya aynı adlı risâlesinden veya *Şerhu Hutbeti’l-Beyân*’ından alınmadır.³⁰ Buradaki en önemli farklılık incelediğimiz eserde duanın üç farklı şekilde okunduğunun belirtilmesidir.

Bizim incelediğimiz esere çok benzeyen bir *Fütüvvetname* Ankara Maarif Ktb. (A. Ötüken Ktb) 355/2’de kayıtlı ve mecmuanın 33b-72a arasındaki nüshadır. Ancak bu *Fütüvvetname*’de müellif adını belirtmediği gibi bizim elimizdeki fütüvvet ve nakiplik silsilelerinden hiç bahsetmez. Bununla birlikte tıpkı *Fütüvvetnâme-i Ca’fer-i Sadık* gibi tıraş

²⁶ Metin, 20b-21a.

²⁷ Eser, Ankara Üniversite DTCF Ktb. İsmail Saib, Nu: I/2883’de kayıtlıdır.

²⁸ Bkz. M. S. Sarıkaya, *Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, 12.

²⁹ Gölpınarlı, “Seyyid Hüseyin’in Fütüvvetnamesi”, 80-82; 102-103.

³⁰ “Nâd-ı Ali” duası hakkında bkz. M. S. Sarıkaya, “Bektaşî-Alevîlerde Bir Duâ: Nâd-ı Ali”, *SDÜİFD*, 1998, S.5, Isparta (2000), 17-31; Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybî, *Şerhu Hutbeti’l-Beyân, İnceleme-Metin*, haz. M.S. Sarıkaya, Isparta (2004), 38-42.

erkânı ile başlar ve Hz. Muhammed'in tıraş olup bel bağlaması hikâyeye edilir. Ancak buradaki anlatımda incelediğimiz eserden farklı olarak daha önce Hz İbrahim(as)'in belinin bağlandığı nakledilir. Rasulüllah'ın belinin bağlanma olayı pek çok *Fütüvvetname*'den farklı olarak ve fakat incelediğimiz eserle aynı şekilde Uhud savaşı sonrasına; Rasülüllah'ın amcası Hz. Hamza'nın şehadetine duyduğu teessüre dayandırılır. Dolayısıyla Hz. Ali'nin belinin bağlanması anlatılırken Gadîr-i Hum'a vurgu yoktur. Hz. Ali'nin belini bağladığı üç kişi sayılırken incelediğimiz eserde yer alan Selmân-ı Fârisî, Kanber ve Süheyl(Süheyb-i Rûmî) ikisi Ömer-i Ümeyye ed-Damirî ve Bilâl-i Habeşî'nin adı yer alır.³¹ Ancak fütüvvet için dört bölgeye gönderilen dört kişi aynıdır. Daha sonra verilen şeddin adları bağlaması çözmesi, şedd bağlama şekilleri, adâp ve erkân ile ilgili anlatılan şeyler hemen tamamen aynıdır.

Hz. Ali'ye istinaden nakledilen miyânbestenin açık olması gereken on dört şey ve bağlı olması gereken on iki şey de iki *Fütüvvetname*'de .

Sofrası açık gerek, kapısı açık gerek, alını açık gerek, kulağı açık gerek, dili açık gerek, keremi açık gerek, kademi açık gerek, eli açık gerek, lütfu açık gerek, sehaveti açık gerek, hulki açık gerek, yakîni açık gerek, tevekkül ehli ola, Fatiha okumaktır.

Bağlananlar; gözü bağlı gerek na-mahremden, kulağı bağlı gerek yaramaz haberden, dili bağlı gerek şirkden, hatırı bağlı gerek kinden, mekri bağlı gerek, buhlu bağlı gerek, hırsı bağlı gerek, 'ucbi bağlı gerek, (fütüvvet bendi), eli bağlı gerek uğrulukdan, yaramaz işlerden bağlı gerek, hakdan ğayrı(dan gönlini kesmek).³²

Bu *Fütüvvetname*'de yer alan dua ve tercümanların farklı oluşu yanında; “tuğ ve alem”le ilgili yer alan bilgiler bizim incelediğimiz esere göre fazlalıktır.

Fütüvvetnamelerin çoğunda rastladığımız ahinin bağlı ve açık kalması gereken kapıları³³ incelediğimiz eserde tasavvufî bir yorumla şeddin bağlama ve açmaları olarak sıralanır ve her bir bağlamanın bir kötü huyu bağladığı her açmanın bir iyi huya canlılık verdiği böylece nefsin³⁴ terbiye edilmesi gerektiği ifade edilir.

Cimrilik kapısını bağlaya cömertlik kapısını aç;

Kahr kapısını bağlaya (kanaat ve rıza kapısını) aç;

Hırs u heves kapısını bağlaya kana'at ve rıza kapısını aç.

³¹ Buradaki adlar Seyyid Hüseyin'in anlatımına uygundur. Bkz., Gölpınarlı, Seyyid Hüseyin'in *Fütüvvetnamesi*”, 82-83.

³² Metin, 33b-34a; *Fütüvvetname*, A. Ötüken Ktb 355/2, 41b-42a. Aynı bilgi Bisatî'nin *Şeyh Sâfi Buyruğu*'nda da yer alır, bkz. 67-68.

³³ M. S. Sarıkaya, *Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, 63-64.

³⁴ Tasavvufta nefsin de, yedi mertebesinin bulunduğu kabul edilir.

Doymak ve lezzât-ı nefsanî kapısını bağlaya riyazât ve nedamet kapısını aç.

Halkdan yana kapısını bağlaya Hak'dan yana kapısını aç.

Herze yere varmak ve harâbat ve mâ-lâ-ya'ni söz kapısını bağlaya ma'rifet ve şenahât kapısını aç.

Ef'âl-i şeytânîden yana kapısını bağlaya ef'âl-i Rahmânîden yana kapısını aç.³⁵

Hemen pek çok *Fütüvvetname*'de yer alan bağlama şekline göre sıralanan elifi, cevkanî, lâmelîfî, kavsî, mihrâbî, Selmânî (Süleymânî), Yusufî şedd çeşitleri³⁶ resimlenerek, kimden kaldığı ve sembolik anlamları veriler detaylı olarak sıralanır. İncelediğimiz eserde ise Hz. Ali'nin Selman'ın belini bağlaması vesilesiyle aynı bâbta ilave bir bilgi gibi Rûmîlerin şeddinin lâmelîfî (ل) olduğu,³⁷ Mısırlilerin şeddinin kavsî olduğu, Yemenîlerin şeddinin tahtanî ve fevkânî çeşitlerine sahip şedd-i mahfî olduğu ifade edilir.³⁸ Eserin sonunda ise, yedi çeşit şedd resmedilir sembolik anlamları verilmez ve diğer eserlerden farklı şekilde adlandırılır. Bu sıralama şöyledir: Âdem (as), Şît (as) Yûsuf (as) Süleymân (as) şeddidir Rasûl (as), İmamlar ve şeyhlerin şeddi.³⁹ Bu adlandırmadan ikisi benzerlik gösterir. Ayrıca şeyhlerin şeddinin şedd-i mihrâbî olduğu da ifade edilir. Resimleri açısından da imamlara nispet edilen şeddin lâmelîfî (ل) şeklindeki çizimi bu adla anılan şedd ile uyumludur. Resm edilen şedd şekilleri de resmi yapanların becerilerine göre *Fütüvvetnameler* arasında bazı farklılıklar gösterir.⁴⁰

Fütüvvetnamelerde ve *Buyruklarda* müşterek anlatılan ve ilk dönemin içselleştirildiği önemli bir olay Rasulüallah'ın Hz. Ali'nin belini kuşatmasıdır. Olay özetle şöyle anlatılır:

Rasulüallah bir gün otururken Cebrail (as) gelir ve Hz. Ali'ye vasiyette bulunması emrini getirir. Deve palanından bir minber kurulur ve Rasûlüallah, bir konuşma yapar, sonra Hz. Ali'nin elinden tutarak yanına çıkarır ve gömleği içine alır, öyle ki bir gövdede iki baş görünürler. Rasulüallah “lahmike lahmî” sözünü irad eder. Sahabeden biri taaccüble “Yâ Rasûlallah siz mübarek gömleğinizi çıkarın biz dahı görelim.” Der. Rasûl (as) gömleğini çıkarır. Herkes velinin ve nebinin cisminin bir olduğunu görürler. Sonra Rasulüallah: “Men küntü mevlâhu fe-hâza Aliyyün mevlâhu” deyüb, Hz. Ali'nin elini tutarak biat ayetini

³⁵ Metin, 12b. Sıralama Seyyid Hüseyin ile aynıdır (bkz., 102-103).

³⁶ *Fütüvvetname*, Millet Ktb. Ali Emîri, Şer'iyeye 902, 54a-55b; Süleymaniye Ktb., Hacı Mahmud 2532, 15b-16b.

³⁷ Oysa Seyyid Hüseyin'de “*Elifîye “şedd-i Rumîyâne”dahi dirler*” denilir. 119

³⁸ Metin, 19a.

³⁹ Metin, 31b-32a.

⁴⁰ Değişik örnekler için bkz., A.Gölpınarlı, İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı, *İÜİFM*, XI/1-4, 1949-1950, 70-71.

(Fetih/10) okur. Daha sonra Hz. Ali için bazı sözler sarf eder. Sonra minberden inerek kendi seccadesinin üzerinde, belli bir tören adâbı ve erkânıyla Hz. Ali'nin belini bağlar. Daha sonra ashab Hz. Ali'yi kutlar ve birbirleri arasında kardeşlik oluştururlar. Rasulüllah ise Hz. Ali'yi kardeş edinir.⁴¹

Bu olay Seyyid Hüseyin'de Gadîr-i Hum vakasının şîf versiyonuna uygun, Razavî de ise Müslim'de geçen "sakaleyn hadisine" uygun bir anlatımla yer alır.⁴² Ancak her iki eser ve diğer Fütüvvetnamelerde olay siyasî Şîlikten farklı tasavvufî Şîlikte kabul edilen biçimiyle yer alır. Bu kabulde Hz. Ali, velayetiyle gerçek âlem olarak kabul edilen mana âleminin en üstünü, insan-ı kâmindir.⁴³ Buyruk'a göre ise olay, Hz. Peygamber'in Mirac dönüşü sahabe arasında musahiplik yapılmasını dilemesiyle ilgili olarak benzer motiflerle anlatılır.⁴⁴

"On yedi kemerbeste" kabulü de muhtemelen Ahilikten Bektaşî kültürüne geçen önemli kabullerden biridir. Bazı *Fütüvvetnameler*de on yedi kemerbeste meslekleriyle beraber sıralanır ve bunların tamamının Hz. Ali tarafından bellerinin bağlandığı nakledilir.⁴⁵ Seyyid Hüseyin'de Hz. Ali üç kişinin belini bağlar, daha sonra Selman on yedi kişinin belini bağlar.⁴⁶ Razavî'de Selman'ın elli beş kişinin belini bağladığı nakledilir.⁴⁷ İncelediğimiz *Fütüvvetnâme-i Ca'fer-i Sadık* Hz. Ali üç kişinin belini bağlamış ve Selman da on dört kişinin belini bağlamıştır. Bunlar on yedi kemerbesteyi teşkil ederler. Bu tasnife göre verilen isimler arasında da farklılık bulunması tabîidir. Bizim eserimizde sıralama şöyledir:

Selman-ı Fârisî,
Kanber,
Süheyl (Süheyb-i Rûmî),
Ebû Zer-i Ğaffar (Ğıffârî),
Sakkât (muhtemelen Serıyyü's-Sakatî)
Zü'n-nûn,
Ömer-i Ümeyye,

41 Metin 13b-17a.

42 Gölpınarlı, "Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi", 80-81; Razavî, *Fütüvvetname-i Kebîr*, Süleymaniye Ktb., İzmir, 337, 10b-12b.

43 Bu konudaki değerlendirmeler için bkz., M.S. Sarıkaya, *Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, 100-103.

44 *Buyruk*, nşr. S.Aytekin, 11-12; nşr. F. Bozkurt, 19-24. Burada olay üzerine peksimet, hurma ve yağdan helva yapılarak pay edilmesi de yer alır (bkz., 25-26).

45 Örneğin, Millet Ktb. Şer'iyye 900'de kayıtlı *Fütüvvetnâme*'de on yedi kemerbeste Hz. Ali'nin bellerini bağladığı çeşitli mesleklerin pîrleri olarak sıralanır,

46 Gölpınarlı, "Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi", 82-83.

47 Razavî, *Fütüvvetname-i Kebîr*, Süleymaniye Ktb., İzmir, 337, 6a-11b.

Ebû Abdullah Cerrah (Ebû Ubeyde b. El-Cerrah),
Cabir (el-Ensârî),
Malik (b. Eşter),
Ebû'l-Mu'cem,
Müseyyeb (Said b Müseyyeb),
Ammar Yasir,
Süleym,
Ebû Derda,
Seyf (el-Yemânî),
Cömerd Kassab.⁴⁸

Bektaşî kültüründe ise on yedi kemerbeste şunlardır:

Selman-ı Fârisî,
Muhammed b. Ebî Bekr,
Malik b. Eşter, (Malik-i Ejder)
Ammar Yasir,
Veysel Kârânî,
Ebû Zer-i'l-Ğıffârî,
Huzeyme b. Hâris,
Abdullah b. Bedii el-Huzâî
Abdullah b. Adil Hâris
Ebû Heyşem et-Tihânî,
Hâris eş-Şeybânî,
Haşim b. Utbe,
Muhammed b. Ebî Huzayfe,
Kanber,
Mürtefi' b. Vezza,
Sa'd b. Kays,
Abdullah b. Abbas⁴⁹

Fütüvvetnamelerde yer alan sıralamalarda da bazı farklar bulunmasına rağmen, bu sıralamada on iki adın farklı oluşu, on yedi kemerbeste inancının fütüvvet-Ahi kaynaklı olsa bile farklı bir kaynaktan da beslendiğini göstermektedir. Nitekim fütüvvet ehline göre on yedi kemerbeste meslek pîrleri iken, Bektaşî kültüründe yer alan bu on yedi kemerbestenin büyük çoğunluğu Sıffin'de Hz. Ali'nin safında yer alıp can verenlerdir.

⁴⁸ Metin, 17b. Bilal-i Habeşî-Bürûde-i Eslemî- Hasan Basrî-Kümeyl b. Ziyad-Abdullah b. Abbas-Muhammed b. Ebî Bekr farklı olanlardır (6b-7b).
Seyyid Hüseyin'de Hasan b. Sabit-Ömer el-Huzâî- Müslim b. Akîl-Sa'd b. Ebî Vakkâs-Ebu'l-Mu'cân farklı isimlerdir. (83-84).

⁴⁹ Bkz., M.Tevfik Oytan, *Bektaşîliğin İçyüzü*, 7. baskı, İstanbul, 1979, 306-308; Şevki Koca, *Mürğ-i Dil*, İstanbul 1999, 148. Haydar Kaya bu listeyle birlikte sadece Hz. Ali'nin evladından ayrı bir on yedi kemerbeste listesi daha verir, bkz., *Alevi-Bektaşî Erkânı Evrâdı ve Edebiyatı*, İstanbul 1993, 44-49. Eser sahiplerinin eski metinlerden okuyuşlarına ve şifâhî bilgilerine göre bu adların küçük farklarla kaydedildiklerini görmek mümkündür.

Tarikatın on iki erkânının zikredildiği risâlede yer alan bilgiler tamamen Bektaşilik ve Alevilikle ilgilidir. Burada söz konusu edilen konu, ayin-i cemin yapılabilmesi için yürütülen hizmetlerdir. Fütüvvet ve Bektaşî geleneği, kendi icra ettikleri merasimleri Hz. Muhammed ve Hz. Ali ile, ilk dönem Müslümanlığıyla, kolaylıkla özdeşleştirip onları bir nevi' içselleştirerek benimserler. Bu on iki erkan'da bu içselleştirmenin tipik örneklerinden birini teşkil eder. Rivayete göre Hz. Ali kendi evlatlarından her birine gülbenk okuyarak birer hizmet havale etmiştir. Hizmet anlayışı *Makâlât*'ta yer alan tarikat makamlarından biri olan "hizmet" esası kadar *Buyruklarda* anlatılan "Kırklar meclisi"nde Rasulüallah'ın hizmet ehli oluşuyla da doğrudan ilgilidir.⁵⁰ Bu görevlendirme anlayışı, ayinin doğru ve kusursuz icra edilmesi bakımından yol ehline devam ettirilmiştir. Bu hizmetler ve görevi ilk alan Hz. Ali evladı şunlardır:

Tarikatçı: İmam Hasan'dır.
Berber: Muhammed Hanefi'dir.
Saki: Tayyib,
Süpürgeci: Tûrab,
Ferraş: İmam Hüseyin'dir.
Zakir: Abdu's-Samed'dir,
Sofradar: Abdu'l-vahid,
Hadim: Abdu'l-Mu'in'dir.
Gözcü: Abdu'l-Kerim'dir,
Pervane: Abdullah'dır,
Çırakçı:* Hadi-i Ekber'dir,
Kapucu: Abdu'l-celildir.⁵¹

Bu listeye yer veren eserleri dikkate aldığımızda, "on iki hizmet" erkânının sadece Bektaşîler değil, Tahtacılar başta olmak üzere diğer Alevî grupları arasında da benimsendiği gözlenmektedir.

Bütün *Buyruklarda* yer alan, incelediğimiz eserde de ayrı bir risâle halinde verilen Alevî ve Bektaşî kültüründe önemli bir yere sahip olan üç sünnet yedi farz,⁵² yine İmam Ca'fer-i Sadık'dan nakille şöyle sıralanır.

⁵⁰ Bkz., Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, haz. E.Coşan, İstanbul trz. 26; *Buyruk*, nşr. S. Aytekin, 7-8; nşr. F. Bozkurt, 13-18.

* Metinde böyle geçmekle birlikte, bazı metinlerde "çerağcı" diye geçer ki doğrusu böyle olmalıdır. Ancak *Buyruk*'da da "çırakçı" diye geçmesi (bkz. S. Aytekin neşri, 83) her iki kullanımca bulunduğunu göstermektedir.

⁵¹ Metin 47b-48a. Ayrıca bkz., *Buyruk*, nşr. F. Bozkurt, 195-196; Y.Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, yayına haz. T. Yörükân, Ankara 1998; 321-322; J. K. Birge, *Bektaşilik Tarihi*, çev., R. Çamuroğlu, İstanbul 1991, 201-202. İ.Z. Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, İstanbul 1990, 189-190.

Sünnetler;

1. Zikr-i Hakkı dilinden komaya,
2. Adavet var ise kalbinden gidere;
3. Talib olunan yola teslim olmaktır.

Farzlar;

1. Kişi varlığını kudret-i Hak'tan bile, sırrını ızhar eylemeye, zahid imanın şeytandan nice sakınırsa öyle sakına;
2. Sırdâr ola, gördüğünü örte;
3. Her nerede ise daima özl dileyeye, niyaz eyler ola, zira her fesat Hakkı unutmayla olur;
4. Uğrun dirlik itmektir, sakına mürebbi hakkına kail ola;
5. Müsahib hakkını ceme getüre, müsahib hakkın yitirmeye;
6. Halifeden el tutup, tövbe kılmaktır;
7. Tac urunub, üstada özünü yetürüb, kendi bilişin terk itmektir, yol ehline, pâ-yi mal olmaktır.⁵³

İ. Üzüm'ün Buyruklar üzerinde yaptığı incelemeden anlaşılacağı gibi üç sünnet yedi farz sıralaması nüshalara göre farklılıklar arz eder.⁵⁴ Buna rağmen ilginç bir şekilde burada verdiğimiz sıralama Sefer Aytakin tarafından neşredilen ve farklılıkları gösterilen *Buyruklar*'dan Hacı Bektaş nüshasıyla aynen örtüşmektedir.⁵⁵ Günümüzde konuya ilgisiz kalan yazarlarda bulunmasına⁵⁶ rağmen bazı yazarların geleneklerinde yer alan bu esasları canlı tuttuğu anlaşılmaktadır.⁵⁷

Üç sünnet yedi farz böylece açıklandıktan sonra bunları ihlal edene verilecek cezalar da sırasıyla açıklanır. Eserdeki bu sıralama da *Buyruklarla* büyük ölçüde örtüşür:

Evvəlki sünnetden düşene, sitem edip ihtiyac ile kabul ederler.

İkinci sünnetden düşene, üç sitem tarik vurup, üç akçe tercüman alalar.

Üçüncü sünnetten düşene, üç tarik çalub, üç akçe gazilere ve bir akçe halifeye alalar.

52 Bu konudaki bir araştırma için bkz. İ. Üzüm, "Buyruk'ta Üç Sünnet Yedi Farz Kavramı ve Alevî Yazarların Tutumu", *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, içinde İstanbul (2004), 122-152.

53 Metin 48a-49a. Metin günümüz Türkçesiyle verilmiştir.

54 İ. Üzüm, "Buyruk'ta Üç Sünnet Yedi Farz Kavramı ve Alevî Yazarların Tutumu", *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, içinde İstanbul (2004), 129-131.

55 *Buyruk*, nşr. S. Aytakin, Ankara 1958, 245-246.

56 İ. Üzüm, age, 144-145.

57 İ. Üzüm, age, 138-142; Şevki Koca, *Mürğ-i Dil*, 80. Yazar bu bilginin Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ndan alındığını söylemesine rağmen biz söz konusu kaynaktan bilgiyi doğrulayamadık.

Evvelki farzdan düşene, üç tarik vurup, üç akçe gazilere ve bir akçe halifeye ve beş akçe Hacı Bektaş'a tercüman alalar

İkinci farzdan düşene, yedi tarik vurup, yedi akçe gazilere ve üç akçe halifeye ve on akçe Hacı Bektaş'a alalar.

Üçüncü farzdan düşene, dokuz tarik vurup, on bir akçe gazilere yedi akçe halifeye on altı akçe Hacı Bektaş'a alalar.

Dördüncü farzdan düşene dokuz tarik vurup, on yedi akçe gazilere on akçe halifeye kırk akçe Hacı Bektaş'a alalar.

Baki üç farzın günahı birdir. Gerek tacını terk etmiş olsun, gerek tövbeden düşmüş olsun, gerek müsahibden düşkün olsun, bunların üçünün de günahı birdir. Bunlara kırk yedi tarik vurup, otuz dört akçe gazilere on dokuz akçe halifeye yetmiş akçe Hacı Bektaş'a alalar.⁵⁸

Bu şekliyle metin *Buyruk*'un Hacı Bektaş nüshasıyla tamamen uyumludur. Diğer *Buyruklarda* ise alınacak akçe cezalarında bazı farklar vardır. Ayrıca, bunlarda Hacı Bektaş'a ayrıca akçe alınma ifadesi yer almaz.⁵⁹ Bisatî'nin *Buyruk*'unda ise Hacı Bektaş yerine “*Şah'a nezir olarak alalar*”⁶⁰ denilir ki bu açıkça Safevî bağlantısını göstermektedir.

Fütüvvetnamelerde fütüvvete ehlinin vasıfları ve bilmesi gereken erkan olarak sual-cevap fasıllarında zikredilen bazı meseleler, bu mecmuada *Fakrname-i Ca'fer-i Sâdık* ve diğer risâlelerde yer almıştır. *Fakrname* risalesi Bisatî'nin *Şeyh Sâfî Buyruğu*'nda *Hâza Postname Kavli Ca'fer-i Sâdık* başlığıyla (ilk giriş sayfası hariç) aynen yer almıştır. Esasen bu bahisler aynı temel motiflerle, sual-cevap, fasılları veya ayrı bâblar halinde benzer tasavvufî risâlelerin hemen çoğunda yer alır. Biz burada risâlede yer alan konuların tamamı yerine diğer tarikatla ilgili bazı esasları sıralamakla yetineceğiz:

Ahkâm-ı tarikatda altı nesne farzdır: Sehavet, ma'rifet, yakîn, sabr, tevekkül, tefekkür.

Erkân-ı tarikatda altı nesne farzdır: Evvel 'ilm, hilm, rıza, şükr, zikir, uzlet.

Beyân-ı tarikatda altı nesne farzdır: İrâdet, icabet, zühd, takva, kanaat, ahlakdır.

İcâbet-i tarikatda altı nesne farzdır: İhsan, zikir, şükr, terk, havf, şevk.⁶¹

58 Metin 49a-50a.

59 *Buyruk*, nşr. S. Aytekin, 114-115; *Buyruk*, nşr. F. Bozkurt, 184-185.

60 Bisatî, *Şeyh Sâfî Buyruğu*, nşr. A. Taşğın, 41-42.

61 Metin, 33a-b. *Fütüvvetname*, A. Ötüken Ktb., 355/2, 40b; *Fütüvvetname*, Milli Ktb, A 5594/7, 92b; J.K. Birge, *Bektaşilik Tarihi*, 230; M.T. Oytan, *Bektaşiliğin İçyüzü*, 4004-406. *Buyruklarda* bunlar “Makamlar” olarak sıralanır, *Buyruk*, nşr. S. Aytekin, 21-24; *Buyruk*, nşr. F. Bozkurt, 176-180.

İncelediğimiz eserde geniş yer tutan bir diğer risâlede *Der Hassa-i Nâd-ı Ali* risâlesidir. Bu konuda daha önce bir araştırma yaptığımız için burada sadece Nâd-ı Ali hakkında bilgi vermekle yetineceğiz. Kısaca Ali'yi çağırma, Ali'den istimdat isteme diyebileceğimiz Nâd-ı Ali duası, Alevî ve Bektaî kültüründe rastlanan Arapça dualardan birisidir. B. Noyan Bektaşilerde sabah ve akşamları münacat, on iki imam adı zikredilerek salavatname okunduktan sonra nâd-ı Ali'nin okunduğunu ifade eder, ki dauanın benzer şekilde vird olarak okunuşuna Kâdirîlerde de rastlanır. Yörükân da Tahtacılar arasında bu duanın okunuşuna şahit olduğu belirtmektedir.⁶² Risâlede duanın kırk faydası sıralanır. Bu faydalara dikkat edildiğinde, teknolojik gelişme sağlayamayan tarım toplumlarında deprem, sel vb. tabii afetlere karşı korunmak, hastalıklara karşı korunmak, düşmanla mücadelede faydalanmak, ve zahiren izah edilemeyen parapsikolojik olaylarla ilgili fayda temin etmek üzere böyle bir duanın ihdas edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim benzer gerekçelerle Sünnîler arasında da “Cevşen duası” okunmaktadır.⁶³ Nâd-ı Ali duasının Türkçesi şöyledir:

Allah'ın kudret eseri olan kerametlerin zuhur ettiği (veya, keramet sahibi olan) Ali'yi çağır.
Vekillerin arasında onu yardımcı bulursun. Allah'a muhtacım.* Bütün dert ve üzüntüler ey Allah'ım Sen'in azametinle; ey Muhammed senin nübüvvetinle ve ey Ali, senin vilâyetinle açılır ve aydınlığa dönüşür. Halimi değiştiren O'dur. Ey Ali bana yetiş (üç defa).

⁶² M.S. Sarıkaya, “Bektaşî-Alevîlerde Bir Dua: Nâd-ı Ali”, 21-22.

⁶³ Bkz. Aynı makle, 27-29.

* Allah'a muhtacım , cümlesi bazı metinlerde yoktur.